"DEFENDER LO QUE QUEDA": ALGUNES CARTES DE DON FRANCESC DE MONTCADA (1586-1635), HISTORIADOR I POLÍTIC

Xavier Baró i Queralt
Universitat de Barcelona

Resum: Don Francesc de Montcada (1586 València-1635 Goch, Alemanya), tercer marquès d'Aitona, fou un home estretament vinculat a la cort i als esdeveniments polítics en temps de Felip IV. En el present article es pretén reconstruir l'agitat i intens recorregut vital del diplomàtic a través de la seva correspondència amb el monarca i amb Olivares. També es té present la vessant de l'erudit historiador, fidel reflex de la historiografia espanyola del Barroc, autor d'una de les obres més conegudes del període, la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (1623).

Paraules clau: Francesc de Montcada, Monarquia Hispànica, política exterior, segle XVII, historiografia

Abstract: Don Francisco de Montcada (1586 Valencia-1635 Goch, Germany), the third Marquess of Aytona, was a closely man to the Spanish court and the political events in the days of Philip IV. In the present article it is tried to reconstruct the anxious and intense vital route of the diplomat through his correspondence with the monarch and Olivares. Also the facet of the erudite historian will be remembered, reflected faithful of the Spanish historiography of the Baroque one, author of one of works more known of the period, the *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (1623).

Key words: Francesc de Montcada, Hispanic Monarchy, foreign policy, 17th century, historiography

1. INTRODUCCIÓ

ALS 370 anys de la seva mort, el coneixement de la figura de Don Francesc de Montcada comença a ser una mica més clar i diàfan, tot i que encara hi ha facetes en la seva trajectòria vital no prou conegudes. Montcada, representant d'una de les famílies nobiliàries més conegudes i prestigioses de la Corona d'Aragó, fou un home entregat al servei de la Monarquia Catòlica en els anys en què aquesta començava el seu lent declivi. Alhora, rebé una educació culta i refinada. El seu interés per les disciplines humanístiques (història, filosofia, llatí i grec) feren d'ell un dels representants del

cercle erudit barceloní que aparegué en la dècada de 1620 i que ha estat estudiat per Antoni Simon i Jesús Villanueva. [1]

Però la trajectòria vital i fins i tot espiritual d'aquest noble nat a València és ben diferent de la dels erudits i historiadors catalans d'abans de la revolta de 1640. Montcada és i se sent, sobretot, un noble al servei de la Monarquia, i com a tal tractarà d'actuar al llarg de la seva vida. Els seus interessos culturals només pogueren veure's realitzats al llarg de la seva joventut, moment en què escriu la seva obra més coneguda i difosa, la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*. El 1624 marxa d'Espanya per dur a terme diversos encàrrecs polítics, diplomàtics i militars, i la seva activitat erudita es veurà absolutament reduïda. Montcada, tot i les reiterades sol·licituds a Felip IV i al Comte-Duc Olivares, ja no tornarà més a la seva terra.

L'objectiu principal del present article és donar a conèixer aquesta doble faceta, la de l'erudit barroc i la del diplomàtic i polític, sense oblidar que ambdues vessants es troben absolutament interrelacionades. A partir de l'estudi de la correspondència entre Montcada i Olivares i Felip IV es percep un polític amb unes dots d'acció netament neoestoiques, curulles de l'espiritualitat cristiana sorgida arran del Concili de Trento. Hem volgut estudiar, doncs, el Montcada erudit, però també el polític i noble, que encarna com pocs l'ideal del polític que combat amb la ploma i amb l'espasa per la defensa de la Monarquia Hispànica.

2. La trajectòria vital i política d'un noble erudit

2.1. *Joventut, dedicacions erudites i primeres tasques diplomàtiques (1586-1623)*

Francesc de Montcada va néixer a finals de 1586 a València. [2] Descendent d'una de les famílies nobiliàries més antigues de Catalunya, [3] tingué

[1] Vegeu la referència bibliogràfica en la següent nota.

[2] Tot i que no se sap amb exactitud la data de naixement, a la parròquia de Sant Esteve de València consta el seu bateig el dia 29 de desembre de 1586. En la "Consulta sobre las encomiendas procedentes de Órdenes militares en la Corona de Aragón" (Biblioteca Nacional de España, ms. 2336, fol. 130) presentada pel seu nét Miquel de Montcada ja es reforma aquesta data.

La primera notícia biogràfica sobre Montcada apareix a la continuació de la *Cataluña Illustrada* d'Esteve de Corbera a càrrec de José Gómez de Porres (*Continuación de la Cataluña Illustrada de Corbera*, Nàpols: Antonio Gramignani, 1678, fols. 8, 434-435).

Sobre la vida i l'obra de Montcada, vegeu: Nicolás Antonio, *Bibliotheca Hispana Nova*, Madrid: J. de Ibarra, 1783 (2a ed), tom I, p. 449; Vicente Jimeno, *Escritores del Reino de Valencia*, València, 1747, tom I, pp. 326-327; José Rodríguez, *Bibliotheca valentina*, València: Impr. De Joseph Thomás Lucas, 1747, p. 142; Félix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, 1836, p. 425 (existeix edició facsímil: València: Curial, 1978. Aquesta obra ha estat editada, amb altres textos, en format electrònic per Pere Molas Ribalta (comp), *Textos clásicos para la historia de Cataluña (II)*. Madrid, 2000); Felipe Mateu Llopis, *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, Barcelona: Horta, 1944, pp. 58-59; Samuel Gili Gaya, "La «Vida de Boecio», de Francisco de Moncada", *Revista Valenciana de Filología* 2 (1952), pp. 1-10; *Historiadores de los siglos XVI y XVII*, Madrid: CSIC, 1964, p. 127; i les introduccions de les edicions de la *Expedición*... fetes per les editorials Espasa-Calpe (Madrid, 1969; pp. VII-XXXVII, a càrrec de Samuel Gili Gaya) i Akal (Torrejón de Ardoz, 1987, pp. 9-10); Francisco Sanmartí, *Tácito en España*, Barcelona: CSIC, 1951, pp. 171-180; Teresa Colom de Boterberge, *El escritor Don Francisco de Moncada, diplomático en Alemania y Flandes*. Tesi doctoral. 2 vols. Barcelona, 1976; Jesús Gutiérrez, "Don Francisco de Moncada, el hombre y el embajador. Selección de textos inéditos", *Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo*, LVI (1980), pp. 3-72; José Simón, "*Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* de Francisco de Moncada: fuentes bizantinas", *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 15 (1994), pp. 95-104; Xavier Baró i Queralt, "La presència del llegat grec en la Catalunya Moderna: Francesc de Montcada i la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 18-I (1998), pp. 475-482; "Els privilegis originaris de Catalunya segons Narcís Feliu de la Penya i d'altres historiadors de l'època", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 22 (2002), pp. 111-132; "Concepció i funció social de la història segons Esteve de Corbera (1563-1633?) i Francesc de Montcada (1586-1635)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 23-II (2003), pp. 491-506; "Constantinopla y Grecia en la memoria histórica de los catalanes: Don Francisco de Montcada, un historiador del siglo XVII", *IX Encuentro Científico sobre Grecia: Constantinopla, 550 años desde su caída* (Granada, 4-6 desembre 2003), en premsa; Rafael González Cañal, "La «Vida de Boecio» de Francisco de Moncada y el conde de Rebolledo", *Silva. Estudios de humanismo y tradición clásica* 2 (2003), pp. 131-146; Antoni Simon i Tarrés i Jesús Villanueva, "El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640", *Revista de Catalunya* 122 (1997), pp. 40-53; Antoni Simon i Tarrés, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999, pp. 74 i ss; Jesús Villanueva López, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alicante: Universidad, 2004, pp. 88-90.

[3] Una extensa bibliografia sobre la família Montcada a la introducció de S. Gili Gaya a la *Expedición*..., Madrid: Espasa-Calpe, 1969, p. IX.

[4] Francisco de Moncada, *Genealogia de los Moncada* (Arxiu de Medinaceli, lligall 224).

els títols de Comte d'Osona i posteriorment Marquès d'Aitona, car fou fill de Gastón de Montcada, segon marquès d'Aitona, virrei de Cerdenya i Aragó i ambaixador en la cort de Roma (1605) i de Catalina de Montcada, senyora de les baronies de Callosa i Taverna. Tal i com recorda el mateix Montcada, el seu pare formà part de l'Armada Invencible, on estigué a prop de trobar la mort. [4] Pel que se sap, el pare de Montcada ja fou conegut per la seva prudència en l'art de la política. Fou l'encarregat, com a virrei, de dur a terme l'expulsió dels moriscs de Catalunya, i pràcticament no rebé ni queixes ni oposició. Recordem *en passant* que Felip II atorgà el títol de marquès d'Aitona a Francesc de Montcada, avi de l'autor de la *Expedición*. Francesc de Montcada tingué dos germans, Miquel (que morí el 1619) i Lucrècia (que també morí jove, el 1608).

Pel que sembla, el nostre personatge rebé des de ben jove una acurada formació humanística. L'erudit Auberto Mireo en el seu *De Scriptor* (cap 387, p. 256) no dubta a lloar el talent precoç del jove Montcada.

Francesc de Montcada es va casar amb Margarita de Castro y Cervellón al voltant de l'any 1610. Es pot deduir aquesta data de la lectura de l'obra de Gaspar Escolano (*Décadas de la Historia de Valencia,* 1611, amb pròleg del 1610) on es parla d'un Montcada ja casat en el moment d'aparèixer l'obra. Margarita era filla única de Martín de Alagón, que era senyor de les baronies d'Alfajarín i Hoz de Aragón i d'Estefania de Castro, baronessa de La Laguna. La muller de Francesc de Montcada heretà aquests títols. D'aquest matrimoni nasqué Guillem Ramon de Montcada, que també cultivà les lletres i que fou Virrei de Galícia i Governador de la Corona en l'època de la minoria d'edat de Carles II. [5] També tingué dues filles més, Caterina i Estefania. Òbviament, és entre els anys situats entre el seu enllaç matrimonial (circa 1610) i el seu nomenament com a ambaixador a Alemanya (1623) quan Montcada té temps per dedicar-se a les seves activitats historiogràfiques i erudites.

La carrera diplomàtica de Montcada es desenvolupà tot ocupant-se de diverses missions polítiques per a la Monarquia Hispànica. [6] La primera tasca que li fou encomanada es remunta al gener de 1622, quan Felip IV li demana que vagi a Brussel·les per donar el condol a la tia de Felip IV, la Infanta Isabel, amb motiu de la mort de l'arxiduc Albert. Pel que se sap, Montcada realitzà les tasques efectivament, i la impressió que causà en la Infanta fou molt positiva. Per aquest motiu la Monarquia referma el seu paper com a negociador, i a finals de 1622 és enviat a Catalunya per tal d'asserenar els ànims a causa del mal ambient creat arran del pretès nomenament de Joan Sentís com a Virrei. [7] Sabem que Montcada, una "figura popular entre els catalans" segons Elliott, seguí els consells del seu pare, i realitzà correctament la tasca que li fou encomanada. [8] En aquesta ocasió

[5] Sobre Guillem Ramon de Montcada, vegeu: Félix Torres Amat, *Memorias...*, p. 425.

[6] La biografia més acurada sobre Montcada és la de S. Gili Gaya a la Introducció a la *Expedición...*, Madrid: Espasa-Calpe, 1969, pp. VII-XXXVII.

[7] J.H. Elliott, *La Revolta Catalana (1598-1640): Un estudi sobre la decadència d'Espanya,* Barcelona: Crítica, 1989, pp. 146-171, esp. pp. 163 i ss. Felip IV (BNE, ms. 2336, fol. 168) li ordena, entre altres, que "luego trataréis (habiendo entendido las personas que podrán ser á propósito para lo que se pretende, y que no estuvieren tambien afectadas al negocio) de reducirlas por los medios que tuviéredes por convenientes, diciéndoles particularmente la poca justicia que tienen en lo que pretenden, y que lo que se ha mandado es conforme á sus privilegios y á lo que mas conviene á mi servicio, y buen gobierno de aquel Principado".

[8] BNE, ms. 2336, fols. 133-134 ("Consulta sobre las encomiendas de órdenes militares en el reino de Aragón"): "(Montcada) hizo un señalado servicio a esta Corona, portándose con singular prudencia, como consta en vna carta de Juan Lorenzo de Villanueua, secretario de este Supremo, de 31 de enero de 1623 y otra de su padre el marqués don Gastón, de 11 de marzo del mismo año, donde refiere con quanta aprobación deste Supremo siruió en aquella jornada".

despunta ja el caràcter conciliador i alhora expeditiu que mantindrà al llarg de la seva carrera política i diplomàtica. Destaquem a continuació un fragment del memorial que Montcada adreçà al Consell de Cent el 12 de gener de 1623, on s'aprecia la interpretació del passat històric del Principat segons el comte d'Osona:

Su Magd. tiene resuelto de hazerse obedecer con parecer unánime de todos sus Consejos y tan apretado que dicen que ha de ser obedecido si quiere ser rey, y que cediendo en esto, la Magd. real viene a ser menospreciada y desobedecida de la nación más fiel y más leal que el mundo ha tenido, pues en el espacio de ochocientos años siempre ha reynado entre nosotros el que el derecho y no la pacción elegía. El Rey no mide su justicia a la voluntad de los assesores y parecer de algunos, sino suyos propios y de su Consejos; y assi en lo que nos parece que nos hace injusticia a nosotros, él piensa hace justicia y guarda su derecho. [9]

Cal destacar que durant aquest temps és quan entra en contacte amb els cercles culturals de la Barcelona del moment. Així, per exemple, l'historiador Esteve de Corbera, en carta al comte de Guimerà del 26 de març de 1623, lamenta que una malaltia no el permeti veure a Montcada, i reconeix el seu mestratge i reconeixement. [10]

2.2. *Montcada a Alemanya (1624-1629) i a Flandes (1629-1635)*

El juny de 1623 és nomenat ambaixador a Alemanya. [11] El comte d'Osona marxa d'Espanya per no tornar mai més. S'inicia la seva carrera com a diplomàtic a l'estranger. D'aquesta època en resta la correspondència entre el rei, els ministres i Montcada, que aporta dades prou interessants sobre les seves activitats diplomàtiques, així com sobre el seu pensament i el seu caràcter. El 7 de juliol de 1624 arriba a Viena per substituir al Comte d'Oñate. La tasca encomanada, com ja hem dit, és realitzada al gust de Felip IV i del Comte-Duc. [12] Lentament es començaran a perfilar algunes de

[9] Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Deliberacions*, fol. 74. Sobre aquesta intervenció de Montcada, vegeu: Eulogio Zudaire Huarte, *El Conde-duque y Cataluña,* Madrid: CSIC, 1964, pp. 20-22.

[10] Corbera manifesta: "Al señor Conde de Ossona no le vi mas que vna vez, y a tiempo que los accidentes penosos del mal, no dieron lugar al espacio con que le deseaua antes de tan larga ausencia. Son infinitas las obligaciones que le deuo" (BNE, ms. 7377, fol. 209).

[11] En carta del 17 de juny de 1623 expressa l'agraïment a Felip IV en aquests termes: "La merced que V.M. me a hecho en mandarme que vaya a servir a V.M. en la embaxada ordinaria de Alemania, estimo como devo, assi por la honra que recibo tan desigual a lo que yo tengo servido, como por ser ocupación en que yo puedo continuar el servicio de V.M., pues el premio mayor de servir a V.M. que yo puedo desear, es tener mayores ocasiones de podello hacer, guarde Dios a V.M. como sus vasallos y criados hemos menester" (Arxiu Simancas, lligall 2507).

[12] Hi ha testimonis prou eloqüents com la carta d'Olivares a Montcada el 24 de novembre de 1626: Paz y Melia, *Archivo y Biblioteca de la Casa de Medinaceli,* tom I, Madrid, 1915, p. 394.

les línies directrius de la vida política del marquès d'Aitona: la preocupació per la falta de diners de la Monarquia Hispànica, [13] el dolor i la melangia que li causen el fet de veure's lluny de la seva pàtria i no poder-se ocupar dels seus afers familiars i, en definitiva, el reiterat desig de tornar a Espanya. A inicis de 1626, el seu pare (Gastón de Montcada) es troba greument malalt, i el febrer de 1626 mor. [14] A tot això cal afegir que la situació de la política exterior d'Espanya no és fàcil, i sovint Montcada se sent sol davant les complicacions i les decisions a prendre (*Mil días ha que no tengo carta de V.E., y todo anda mal en el Imperio*, diu a Olivares), [15] de manera que sovint expressa el seu desconsol en la correspondència. Montcada se sent preocupat també per la manca d'atenció en què resten tots els seus familiars i el seu patrimoni. La mort del seu pare comporta tota un munt de gestions i tasques a realitzar, i des d'Espanya sovint no se li facilita gens la feina a fer. D'aquests afers es queixa reiteradament a Olivares, fins al punt que afirma el següent: *de los ministros de los Reynos de la Corona de Aragon recibo agravios que por no cansar a V.E. no se lo representare hasta que la necessidad me fuerze*. [16] I aquesta preocupació va lligada a la crítica situació de la política exterior espanyola. El 6 de novembre de 1627 Montcada escriu a Olivares tot realitzant una acurada anàlisi del creixent recel dels alemanys catòlics envers els espanyols, sobretot pel que fa a les qüestions econòmiques: *Hay algunos ministros que no abro yo la voca quando ya piensan que es para engañar al emperador y empeñarle en nuevas guerras y cuydados*. [17]

Lògicament, aquesta situació de crisi endèmica i reiterada arrela en l'esperit del diplomàtic valencià. El to de les seves cartes adquireix un punt de preocupació constant i creixent, i entre d'altres coses es dol que un noble com ell hagi d'estar pidolant diners i reclamant el pagament de deutes que mai acaba de cobrar, car no se sent còmode i prefereix *no haver de andar cada momento a V.E. con cossa tan agena a mi condicion como pedir dinero*. [18] Aquesta situació comporta que Montcada es vegi en l'obligació d'haver de demanar el seu relleu en el càrrec. En una carta del 23 d'agost del 1628 confessa a Felip IV:

...Yo me hallo con arto desconsuelo de berme tan falto de medios con que ayudar al servicio de V.M. y ayudarme, que no puedo dejar de representar a V.M. que de cualquier otro que compare este puesto, quedara V.M. mas bien servido. [19]

[13] Així, en carta a Felip IV (06.09.1624), exposa que "los electores sienten mucho que las mercedes de V.M. no se les paguen" (BNE, ms. 1433, t. I, fol. 15).

[14] Arxiu Medinacelli, lligall 79.

[15] Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, fol. 13 (carta del 5 de juliol de 1626).

[16] BRBr, ms. 16147-16148, fol. 18 (carta del 28 d'abril de 1627).

[17] BRBr, ms. 16147-16148, fol. 23 (carta del 6 de novembre de 1627).

[18] BNBr, ms. 16147-16148, fol. 27 (carta del 25 de març de 1628).

[19] BNE, ms 1434, t. II, fol. 87.

Felip IV accepta, tot i que momentàniament, el seu relleu. El novembre de 1628 se li comunica que el seu successor serà el marquès de Mirabel, que en aquell moment és embaixador a París. Però l'alegria dura poc. El relleu en el càrrec triga a materialitzar-se. La Infanta Maria, germana de Felip IV, ha de casar-se amb el rei d'Hongria, el qui després serà Ferran III, i s'ha decidit que el marquès de Mirabel acompanyi la Infanta en la cerimònia de les seves noces, amb el consegüent neguit de Montcada. [20]

Però la situació a Flandes es complica. La ciutat de Bois-Le-Duc (Bolduque per als espanyols, s'Hertogenbosch o Den Bosch per als holandesos), situada a la frontera entre Bèlgica i Holanda, es troba assetjada, i Felip IV decideix (16 de maig de 1629) canviar d'opinió i nomena Montcada ambaixador extraordinari a Flandes, a més de Conseller d'Estat. Aquest, fidel a les seves obligacions, pren possessió del seu nou càrrec. Una de les poques satisfaccions que obté el diplomàtic en aquests temps en saber que Felip IV ha acollit a palau les seves filles Caterina i Estefania (17 de maig de 1629) arran de la mort de la seva tia, la marquessa d'Ariza. De la lectura d'una de les seves cartes (9 de juny de 1629) es pot deduir que per aquelles dates la seva muller ja havia mort.

El juliol de 1629 el rei ordena a Montcada que es dirigeixi als Països Baixos per tal d'ajudar la Infanta Isabel, *que se halla muy falta de Personas que le asistan y ayuden*. [21] Un cop més, el diplomàtic llevantí accepta. Sol·licita, però, poder tornar a Catalunya per ocupar-se dels afers referents a les seves possessions, i la seva sol·licitud és novament desestimada. L'octubre de 1629 encara es troba a Viena, a punt per marxar a Brussel·les. Sorgeix un nou canvi de plans. Felip IV decideix nomenar-lo governador de Milà, però, per motius que desconeixem, els interessos tornen a canviar i Montcada marxa definitivament a Brussel·les on arriba el dia 11 de novembre de 1629. La rebuda el sorprèn negativament per la fredor i distància. La Infanta Isabel triga cinc dies a rebre'l i l'ambient és distant. Don Francesc, amb un cert punt d'ironia, s'adreça a Olivares en els següents termes: *Señor, yo estava muy contento viendome libre de la flema y reposo de los alemanes y del descuydo conque tratan sus cossas, pero hallo aquí lo mismo*. [22] Malgrat la fredor en l'ambient (a més del pressumible rigor climàtic), comença a treballar. El comte d'Osona realitza una acurada anàlisi de la

[20] En carta del 21 de març de 1629 diu al monarca: "No puedo dejar de bolberme a hechar a los pies de V.M. suplicandole se sirva de tener por bien que use luego de la licencia que V.M. se a servido de darme, por que con la muerte de mi padre, de mi suegra, y con la ausençia, se ba acabando mi casa y faltandome los medios de continuar en el serviçio de V.M. y pues V.M. se ha servido de ymbiarme para las negoçiaciones de taca tan utiles y grandes sujetos, juzgo por poco neçesaria mi asistencia aquí después de haverles dado las noticias que tengo" (BNE, ms. 1434, t. II, f. 109).

[21] BNE, ms. 1435, t. III, f. 107 (carta del 26 de juliol de 1629).

[22] BNBr, ms. 16147-16148, fol. 48 (carta del 13 de novembre de 1629).

situació. Cal dur a terme una política prudent, tot comptant amb els naturals del país: *Hay disposición en estas Provincias (si con agasajo, amor y confianza los tratamos) para dar la sangre por defender lo que queda.* [23] Aquesta idea es reitera en d'altres cartes del mateix període, com quan expressa amb tota sinceritat a Olivares: *Yo no sé, Señor, cómo podemos conservar estas Provincias en la deuocion de S.M. desconfiando dellos y no dándoles parte en el gobierno.* [24] Felip IV decideix nomenar-lo majordom major de la casa de la Infanta. Montcada accepta de bon grat, però la Infanta decideix no acceptar la proposta, tot argumentant que no li semblaria bé que un personatge de la qualitat de Montcada ocupés interinament el lloc d'Spínola, l'antic majordom major. Òbviament, el comte d'Osona se'n doldrà, considerant que la Infanta veia en el seu nomenament una intromissió de Madrid en els seus afers. [25] Com ja va passar a Alemanya, la feina que ha de dur a càrrec no és fàcil, i les preocupacions per la falta de diners i per la mala gestió dels recursos són un tema constant en la correspondència entre Montcada i Olivares. Sovint les cartes tenen un to pessimista, no exemptes d'un naixent rencor (*que se me pague lo que se me deve*). [26] A partir de febrer de 1630 Montcada es posa al capdavant de l'Armada de Flandes. Però la política internacional de Felip IV sembla anar d'un cantó a un altre sense una idea clara d'allò que és prioritari i allò que no ho és. Els càrrecs es dupliquen sense comptar amb la gent del país (*Si dos solos (consejeros) eran pesados al País, cuánto más lo seremos cuatro, y todos españoles, sin admitir a ninguno de acá*). [27] El marquès de Leganés és situat al capdavant de la cavalleria a Flandes. El marquès d'Aitona, ja cansat i abatut, opta per la ironia en la seva missiva al rei, que segurament aquest no sabé copsar:

Si todos hemos de ser embaxadores extraordinarios, puede V.M. mandar que se siente en primer lugar el que primero llegue, y con todo esto sin duda que me tocará a mi siempre el postrero, por que soy el que menos madrugo. [28]

Però, lluny de d'abandonar-se a la melangia, Montcada tracta d'assumir amb noblesa i dignitat les tasques que li són encomanades. És un període relativament tranquil de la seva vida. Es concerta el seu matrimoni amb Mencía de Guzmán, comtessa de Villaverde (2 de juny de 1630). Aquest fet, pensa el nostre autor amb una certa ingenuïtat, accelerarà el seu retorn

[23] BNBr, ms. 16147-16148, fol. 48 (carta del 13 de novembre de 1629).
[24] BNBr, ms. 16147-16148, fol. 50 (carta del 5 de desembre de 1629, aprox.).
[25] Teresa Colom de Boterberge, *El escritor Don Francisco de Moncada,* vol. I, pp. 22 i ss.
[26] BNBr, ms. 16149, fol. 4 (carta del 18 de gener de 1630).
[27] BNBr, ms. 16147-16148, fol. 50 (carta del 5 de desembre de 1629, aprox.).
[28] BNBr, ms. 16149, fol. 12 (carta del 6 d'abril de 1630).

a Espanya *(ahora se añade el haverme de cassar).* [29] El 23 d'octubre de 1630 demana de nou llicència de tres mesos per anar al seu país. Però el 18 de gener de 1631 Olivares li denega el permís. Entrem en l'etapa més delicada i complicada de la vida de Montcada. Un mes més tard (febrer 1631), és nomenat general de l'Armada de Flandes, amb totes les obligacions del càrrec però sense sou. A més, es dol que se senti amb poca llibertat en el moment d'exercir el seu càrrec. Tenint present l'exemple dels clàssics, es queixa dolorosament a Olivares:

Los Romanos, sr., como V.E. save, nunca dieron instruccion a sus generales y Governadores y si alguna vez la dieron, fue en cassos muy premeditados y particulares. [30]

Es manté al llarg del temps el desig de tornar a casa per poder solucionar afers referents a les seves possessions i herències. [31] El comte d'Osona no dubta en qualificar la seva situació com a exili, com a desterrament del seu país (*Yo con mi muger y mi casa me destierré para muchos años de España y desamparé hazienda y vasallos, parientes y amigos*). [32] Però la seva demanda mai no serà acceptada pel monarca. [33] Durant aquests anys la seva activitat diplomàtica és incessant. Algunes vegades rep satisfaccions de caire honorífic, com quan rep permís de Felip IV (20 de febrer de 1631) de restar cobert davant del rei, tot i que *siempre que tomare la resolucion con otros.* Però una satisfacció sembla anar lligada a una decepció. Montcada demana que la seva muller pugui tenir un dret equivalent (el dret de coixí davant la reina) i aquesta sol·licitud li és denegada.

El temps passa. Estem al mes de juny de 1631. Com no pot ser d'altra manera, la tristesa s'apodera de l'ànim del marquès d'Aitona: *suplico a V.E.*

[29] BNBr, ms. 16149, fol. 35 (carta del 23 de juliol de 1630).
[30] BNBr, ms. 16147-16148, f. 72 (carta del 18 de febrer de 1631).
[31] Carta a Olivares (18 febrer 1631) "Yo, señor, me hallo con mi hacienda muy empeñado, no por mi, sino por mis aguelos, y aunque yo no estava obligado a pagar sus deudas, el hallarme fuera de España cuando murio mi padre y mi suegra, de quien heredamos mi hijo y yo, lo ha puesto en tal desorden que no me atrevo a decir a V.E. la estimacion de mi perdida, y para que V.E. vea que me ha tocado en lo vivo, le aseguro que está puesto en duda el cassamiento de mi hija con el marques de Tavara por no tener con que asegurarla el dote, por falta de persona que desembarace mis cossas en España y no hallarme yo en ella, pues señor, si mi hacienda se ha puesto en tan miserable estado como el que represento a V.E. por mi larga ausencia de mi cassa, y della se la siguen este y otros muchos daños y menos cavos, no se me devieran quitar los diezmos, que es lo que pudiera recompensarlos, y aunque esta recompensa fuera mayor que la perdida, no deben andar tan medidos los Principes con quien les sirbe con satisfaccion; fuera de que ya con la Paz de Inglaterra, sera estos emolumentos la mitad menos" (Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, ff. 77-79).
[32] BNBR, ms. 16147-16148, f. 77 (carta del 18 de febrer de 1631).
[33] Felip IV, en carta del 4 d'octubre de 1632: "En una de buestras cartas me pedis licencia para poder veniros y siendo esto en ocasión que tanto se nezesita de vuestra presencia hay, creo que lo habreis mirado mexor" (BNE, ms. 1437, t. V, fol. 72).

considere que ha un año que estoy cassado y sin muger. [34] El comte d'Osona, conscient que la seva situació no sembla pas que hagi de millorar, s'adreça a Olivares tot fent-lo veure que el seu panorama no millora perquè a la Cort no li interessa:

Pues ni los servicios de mis aguelos ni los míos han podido merecer una limitada licencia, y lo que más me aflige es temer que me va faltando la gracia de V.E., pues no es posible que si esta estuviera entera quisiera V.E. tenerme en tanto desconsuelo. [35]

I arriben els desastres militars. El marquès de la Santa Cruz, cap de l'exèrcit de Flandes, no dubta en acusar i responsabilitzar Montcada davant la Monarquia. El diplomàtic valencià cau malalt de febres tercianes, de les quals no es recupera fins a mitjans de novembre.

L'any 1632 sembla intensificar-se, encara més, la decadència de la situació. [36] L'entrada del rei de Suècia a Alemanya complica notòriament el paper que han de desenvolupar els militars i diplomàtics espanyols a la zona. No cal tornar a dir que un dels principals problemes és la manca de diners. El 30 de juliol del 1632 Montcada redacta una de les cartes més dramàtiques i alhora sinceres i lúcides:

Yo he entrado en una melancolía que por tal la juzgara V.E., de que es impossible que estos estados se dejen de perder aunque se socorra Mastrique (...) si V.M. y V.E. no vienen a ver lo que esto es. [37]

El mes de setembre es torna a instal·lar a Brussel·les. Malgrat les reiterades sol·licituds d'abandonar els càrrecs, un mes després li arriba la notificació que s'ha de mantenir a Brussel·les. I al cap d'un mes (novembre de 1632) és nomenat Majordom Major de l'Infant-Cardenal Fernando, càrrec que Montcada torna a agrair al monarca, que confia en ell per a tasques diplomàtiques i polítiques de gran importància. [38] Posteriorment

[34] BNBr, ms. 16147-16148, f. 86 (carta del 13 de juny de 1631).

[35] BNBr, ms. 16147-16148, f. 90 (carta del 28 d'agost de 1631).

[36] Sobre el context del moment, vegeu: K. Bussmann i H. Schilling (eds), *1648: Krieg und Frieden in Europa*, Munich: Veranstaltungsgesellschaft 350 Jahre Westfälischer Friede, 1998; Emilia Salvador Esteban, "La quiebra de la hegemonía hispánica en Europa. Un proceso complejo" a Francisco José Aranda Pérez (coord), *La Declinación de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII. Actas de la VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, pp. 221-248.

[37] BNBr, ms. 16147-16148, f. 111 (carta del 30 de juliol de 1632).

[38] Montcada a Felip IV (26 de novembre de 1632): "La merced y Honra con que V.M. se a servido de hacerme en mandarme que sirva de mayordomo mayor al Señor Infante Don Fernando es de las mayores que yo podía esperar, y el encargarme V.M. el gobierno destas armas entre tanto biene el Duque de Feria, muy conforme a lo que yo deseo, ocuparme en lo que mas riesgo y peligro tiene en el servicio de V.M. y el dexar el Cargo de la Armada, en la forma que V.M. me ordena, lo hare con mucho gusto pues igualmente estimare lo que V.M.

assumeix el càrrec de la direcció de l'exèrcit (1633), tot i que la situació de la Monarquia no millora. S'ha de pacificar la població d'Amberes, que el febrer del 33 s'ha revoltat contra els espanyols. El primer dia de desembre de 1633 mor la Infanta, i es demana a Montcada que ocupi el càrrec de governador interí dels Països Baixos. Un cop més, i ja per darrera vegada en la seva vida, Don Francesc accepta allò que se li demana. Però mentalment (i segurament també física) és un home destrossat. Transcrivim a continuació una carta a Olivares especialment dolorosa (29 desembre 1633), en què Montcada exposa el mal estat de la Monarquia i la seva pròpia melangia:

...V.E. se sirva de disculpa esta mi melancolía que quiza deve ser la caussa de que mi entender sea este. Ya tenemos perdida cassi toda Alemania, Lorena y la mitad de estos Payses y assi no es mucho que se crea lo que se vee. La nacion española poco persuadida del peligro en que nos hallamos, tratando mas de sus comodidades que de volver a restaurar por el trabajo y fatiga las glorias passadas, quedandonos solo el odio de todas las naciones, hallandonos sin el poder y reputacion con que les soliamos resistir. Si V.E. jusga por conveniente que a los Puertos de Mar se vayan embiando españoles, y que de aquí se envien capitanes para que los levanten, y que esto corra por los cuydados de los oficios de aca, se podran enviar comissarios para que los vayan reciviendo y galeones para que los traigan... [39]

Tot i així, a inicis de 1634 se li renoven els càrrecs. A finals d'octubre d'aquest any deixa el càrrec de governador interí, ja que ha pres possessió del càrrec el Cardenal Infant don Fernando. Tot i així, Felip IV i Olivares segueixen confiant més en Montcada. Finalment, arribem al darrer any de la vida del nostre autor: 1635. França acaba de declarar la guerra oberta a Espanya. Don Francesc de Montcada visita unes trinxeres en el camp de batalla a Goch (Ducat de Clèves, en l'actual Alemanya) on els espanyols lluitaven contra els francesos. El dia 12 d'agost agafa unes febres que li comporten un refredat amb complicacions pulmonars del qual morirà sis dies més tard. [40] Autors com Francisco Rojas Zorrilla (*La traición busca el castigo*) deixaren constància del dolor i tristesa que provocà la seva defunció:

me diere o me quitare, por que siempre entendere que lo que V.M. dispone es lo que combiene a su servicio..." (BNE, ms. 1436, t. IV, ff. 114-115).

[39] Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, ff. 139-140 (carta del 29 de desembre de 1633).

[40] Segons Jesús Gutiérrez, que es basa en dades de J.A. Vincart, potser cal avançar la data de la seva mort al 12 d'agost (J. Gutiérrez, "Don Francisco de Moncada...", pp. 6-7). Felip IV envià cartes de condol als fills de Montcada, en les quals posava de relleu el "gran dolor y justo sentimiento" que li havia causat la seva mort (J. Gómez de Porres, *Continuación de la Cataluña Ilustrada...*, p. 435). Vegeu també el lligall 88 de l'Arxiu de Medinaceli.

... y conseguisteis licencia
A intercesiones y ruegos
Del de Aytona y del de Lerma
(téngalos Dios en su gloria
Mas, vive Dios que me pesa
Que estén tan presto en el cielo
Porque hacen falta en la tierra) [41]

3. Montcada, erudit i historiador

L'obra més coneguda de Francesc de Montcada és la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, publicada el 1623, de la qual ens n'ocuparem a continuació. També va escriure una vida de Boeci, publicada a Frankfurt el 1642 [42] que, en opinió de S. Gili Gaya, no tenia la pretensió de ser una obra erudita i respondria, de fet, a les afinitats que Montcada creia tenir amb l'autor del llibre *De la consolació de la filosofia*, no per ésser perseguit (Montcada gaudí de gran reconeixement polític i cultural al llarg de la seva vida, tal i com hem vist), sinó per compartir una visió estoica, no exempta d'un cert escepticisme de la vida. [43] Aquesta obra, escrita molt probablement al llarg de la seva etapa a Alemanya i Flandes, fou publicada a Frankfurt amb l'ajut del comte de Rebolledo, governador i capità general del Palatinat inferior. L'existència de quatre manuscrits a la Biblioteca Nacional d'Espanya evidencia que la *Vida de Boecio* va conèixer una considerable difusió a l'època, [44] tot i que en l'actualitat ha caigut gairebé en l'oblit, amb l'excepció de les aportacions ja clàssiques de Menéndez Pelayo y Samuel Gili i la recent proposta de González Cañal. En qualsevol cas, aquest text de Montcada no ha estat (almenys que jo sàpiga) reeditat.

És de suposar que els aspectes que cridaren més l'atenció al nostre autor sobre l'obra de Boeci serien aquells que es relacionen, tal i com acabem de dir, amb l'estoïcisme, sobretot els que fan referència a la mutabilitat de la fortuna (llibre II de l'obra de Boeci) i a l'existència del mal al món, que Boeci tracta de conciliar amb l'existència d'un Ésser diví, perfecte i bondadós (llibre IV de l'obra del filòsof de l'Alta Edat Mitjana). Montcada admira el Boeci filòsof, aquell qui ha recuperat les obres d'Aristòtil (*fue el primero que hizo hablar romano al príncipe de los filósofos Aristóteles*). [45]

[41] Francisco Rojas Zorrilla, *Comedias escogidas*, Madrid: Atlas, 1952, p. 237.
[42] *Vida de Annizio Manlio Torquato Severino Boeçio*, Frankfurt: apud Gasparum Rotelium, 1642.
[43] Samuel Gili Gaya, "Introducción" a F. de Moncada, *Expedición...*, p. XIII.
[44] Rafael González Cañal, "La «Vida de Boecio» de Francisco de Moncada...", pp. 136-137.
[45] Francisco de Moncada, *Vida de Annizio Manlio Torquato Severino Boeçio*, p. 104.

Però a part de la tasca de recuperació de l'Estagirita, sens dubte lloa l'home que ha sabut suportar un destí injust i alhora tràgic. En aquest punt el comte d'Osona elogia l'estoïcisme de Boeci:

Quien en la prosperidad se sabe templar y usa con modestia de su fortuna, raras vezes en la aduersidad desfallece, dando Dios por premio de la moderación la fortaleza. [46]

Però el que ara ens interessa més són les reflexions que Montcada exposa sobre com han de governar els prínceps. Tot observant la vida de Boeci, el comte d'Osona aconsella els prínceps que sàpiguen reconèixer els mèrits dels qui treballen per a ells. Sens dubte, vida i obra s'interrelacionen:

Suelen los príncipes honrar con las supremas dignidades los varones señalados, no porque les amen a ellos ni a sus buenas calidades, sino por acreditarse en el mundo, de que abren camino a la virtud distribuyendo los cargos a los merecimientos y no a las personas. Pero sea este su fin o el que debe ser, mucho se alientan los vasallos a obedecer y servir bien a sus príncipes viendo poner en el gobierno sujetos dignos y que en los pasados cargos que administraron cumplieron con las obligaciones dellos con la aprobación y aplauso de buenos. [47]

També va escriure la *Genealogia de la Casa de Moncada*, que va ser publicada per Pere de Marca el 1640 a París en la seva *Histoire de Bearn*, on també s'inclouen dues cartes de Montcada escrites en llatí dirigides a Marca sobre qüestions històriques i erudites. D'altra banda, Esteve de Corbera afirma haver vist una història de Montserrat (*Antigüedad del santuario de Monserrate*), actualment perduda i que no va arribar a imprimir-se.

3.1. *Gènesi i difusió de la* Expedición...

La dedicatòria al seu oncle que encapçala el llibre està datada el 3 de novembre de 1620 i ens diu, tàcitament, que un dels motius que l'han mogut a escriure'l és vindicar el paper que feren els seus avantpassats en l'expansió per l'Imperi Bizantí. [48] Per tant, Montcada devia d'haver escrit el text abans d'aquell any. En qualsevol cas, en la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bónes Lletres de Barcelona (RABL) es conserva un manuscrit de 280 pàgines titulat *Empresas y victorias alcançadas por el valor de pocos catalanes y aragoneses contra los imperios de turcos y griegos*. [49] De

[46] Francisco de Moncada, *Vida de Annizio Manlio Torquato Severino Boeçio*, p. 111.
[47] Francisco de Moncada, *Vida de Annizio Manlio Torquato Severino Boeçio*, p. 76.
[48] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 2 r. Vegeu també Samuel Gili Gaya, "Introducción" a F. de Moncada, *Expedición...*, p. XXX.
[49] Aquest escrit va ser publicat per R. Foulché-Delbosc (*Revue Hispanique*, 45 (1919), pp. 349-509).

l'estudi del manuscrit, [50] R. Foulché-Delbosc i S. Gili Gaya n'extreuen una conclusió ben clara: Montcada, sobretot en el principi del llibre, va retocar en diverses ocasions l'original per tal de millorar l'estil i tractar de ser més fidel a la realitat dels fets que pretenia explicar. L'obra de Montcada hauria passat, doncs, per tres fases successives. En primer lloc, el manuscrit. En segon, l'autocrítica de l'autor en les notes marginals i, finalment, l'edició impresa de 1623. Aquests fets ens mostren un Montcada rigorós i curós de la seva obra, i, per tant, un historiador conscient de la importància de la tasca que està duent a terme. Serveixi com a exemple el següent fragment de la pàgina 229 del manuscrit:

El siguiente dia, con todo el campo passò el estrecho, no sin gran fatiga, porque el camino era aspero, los bagajes muchos, y los niños, mugeres, y enfermos. NOTA: Ase de dezir algo de los Griegos. [51]

D'altra banda, trobem lleugeres modificacions entre el manuscrit dipositat a la RABL (publicat per Foulché-Desbosc) i l'edició de 1623. Vegem-ne un exemple:

Manuscrit

LIBRO PRIMERO

Mi intento es escreuir la memorable expedición y jornada que los Catalanes y Aragoneses hizieron a las Prouincias de Leuante, llamados por Andronico, Emperador de Griegos, en socorro y defensa de su Imperio y casa; fauorecidos mientras las fuerças de los Turcos le tenian casi oprimido, pero despues que por el esfuerço y valor de los nuestros quedó libre dellas, maltratados y perseguidos con gran crueldad, de que nació la obligación natural de mirar por su defensa y conseruación... [52]

Edició 1623

LIBRO PRIMERO
Proemio

Mi intento es escribir la memorable expedición y jornada que los catalanes y aragoneses hicieron a las provincias de levante cuando su fortuna y valor andaban compitiendo en el aumento de su poder y estimación, llamados por Andrónico Paleólogo, emperador de griegos, en socorro y defensa de su imperio y casa; favorecidos y estimados en tanto que las armas de los turcos le tuvieron casi oprimido y temió .su perdición y ruina; pero después que por el esfuerzo de los nuestros quedó libre dellas, maltratados y perseguidos con gran crueldad y fiereza bárbara, de que nació la obligación natural de mirar por su defensa y conservación... [53]

[50] Samuel Gili Gaya, "Introducción" a Francisco de Moncada, *Expedición...*, pp. XXVI-XXX.

[51] R. Foulché-Delbosc, "Empresas y victorias...", p. 351.

[52] R. Foulché-Delbosc, "Empresas y victorias...", p. 356.

Un altre fet a destacar és la clara i nítida influència que Tàcit exercí en el nostre autor en el moment de redactar aquesta introducció. Tal i com va assenyalar Sanmartí, els manlleus de Tàcit són evidents en algunes oracions, com per exemple a l'inici de l'obra. Si Tàcit comença el primer volum de la seva història amb: "Initium mihi operis...", Montcada ho fa amb frase idèntica traduïda al castellà. [54] Finalment, l'obra es publicà el 1623 [55] amb alguns errors –sobretot referents a topònims–, ja que en el moment de la impressió Montcada es trobava ja a Viena.

S'ha de dir que la *Expedición* tingué, en un primer moment, una difusió limitada. [56] En el segle XVII no es tornà a imprimir. En el XVIII, se'n feu una edició. [57] Al llarg del segle XIX, però, l'obra es publicà almenys en nou ocasions, [58] i en el XX l'obra ha conegut una difusió molt més àmplia, encara que seguim (almenys que jo sàpiga) sense comptar amb una edició crítica completa de l'obra, de manera que, amb l'excepció dels treballs de S. Gili Gaya, encara està per fer l'estudi complet sobre el text, a l'igual que seguim sense comptar amb estudis aprofundits i rigurosos sobre la vida de Francesc de Montcada. [59] Aquest fet, segons la nostra opinió, ha donat peu a molts judicis parcials –i, per tant, sovint equivocats– sobre l'obra de Montcada. Així, per exemple, l'historiador anglès Edward Gibbon considerava que Montcada no citava mai les fonts històriques en les quals basava les seves afirmacions i, més recentment, Fueter encara afirmava que l'obra de Montcada no era més que una refeta de la *Crònica* de Ramon Muntaner amb algunes cites d'historiadors bizantins. [60]

[53] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 1.

[54] Francisco Sanmartí, *Tácito en España*, p. 177.

[55] *Espedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos*. Dirigida a D. Juan de Moncada Arzobispo de Tarragona. Por Don Francisco de Moncada Conde de Osona su sobrino. En Barcelona. En la enprenta de Lorenzo Deu, delante el Palacio del Rey. Año M.DC.XXIII.

[56] Sobre les diferents edicions de l'obra, vegeu: Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispanoamericano*, Barcelona: Librería Palau, tom XI, 1957, pp. 12-13.

[57] Madrid: Por D. Antonio de Sancha. Año MDCCLXXVII.

[58] Evidentment, el caràcter de "gesta romàntica" de l'estada dels catalans a Grècia devia ser un factor clau en l'interès creixent per l'obra. Pensem, per exemple, que l'edició de 1875 (Barcelona: Librería de D. Juan Oliveres) inclou un text titulat "Las armas de Aragón en Oriente. Canto épico" a càrrec de Calixto Fernández Campo-Redondo (pp. 213-241).

[59] Així, tenim constància d'una única tesi centrada en la figura de Montcada, en la qual s'estudia la seva vida i presenta un sumari de la seva correspondència, però no analitza detalladament la seva obra: Teresa Colom de Boterberge, *El escritor...*, Barcelona: Universidad de Barcelona (Facultad de Filología), 1976.

[60] Gibbon diu exactament: "Don Francisco de Moncada, conde de Osona, puede haber imitado á César o Salustio, y copiar los contemporáneos griegos ó italianos; pero nunca cita sus autoridades, y no puedo descrubir memoria alguna nacional de las hazañas de sus compa-

3.2. *Característiques historiogràfiques de la* Expedición...

L'obra de Francesc de Montcada presenta una sèrie de característiques que la fan representativa de les corrents historiogràfiques de l'època. Narra l'arribada dels catalans a Grècia i conclou, malauradament i prematura, quan aquests conquereixen el Ducat d'Atenes el 1311. Tal i com ja hem dit, Montcada, com tots els historiadors de la seva època, té una visió providencialista i moralista de la història, de manera que els fets històrics estan estretament vinculats a la voluntat de Déu, i el desenvolupament dels fets depèn sempre del judici moral i diví. És Déu el qui premia o castiga el comportament dels homes i, per tant, tot està a les seves mans. Així, per exemple, Montcada considera que els catalans perderen el domini de Grècia a causa del seu mal comportament.[61] Aquesta visió presideix el conjunt del text, i podríem citar una pila d'exemples en els quals Montcada atribueix a la voluntat de Déu els fets que succeeixen. En aquest sentit, és interessant copsar quina visió tenia el nostre autor del Cisma entre les Esglésies Catòlica i Ortodoxa, i com la voluntat divina intervé directament en les situacions que viuen catalans i grecs. Montcada, sobretot al principi de l'obra, afirma que, com que els dos pobles són cristians han de lluitar plegats contra l'enemic comú, l'*infidel*, el turc:[62] *ofrecían su ayuda contra los turcos con doblado gusto y afición, por ocupar sus armas a favor de la casa de los Paleólogos,*[63] *amigos únicos de la de Aragón cuando sus partes estaban muy caídas, y dilatar su imperio, destruyendo juntamente el de los enemigos del nombre cristiano.*[64] Però a mesura que avança l'obra i sorgeixen les tensions entre els catalans i els grecs, Montcada fa constar en diverses ocasions que aquests darrers són "cismàtics" i, per tant, desagradables als ulls de Déu: *se tomó para castigo de Andrónico*[65] *y de los griegos, que apartados de la obediencia de la romana Iglesia, madre universal de los que militan en la tierra, cayeron en mil errores, y por ellos y por los demás pecados que antes se siguieron permitió Dios que los catalanes fuesen los ministros de su ejecución.*[66] En qualsevol cas, repetim, l'actitud de Montcada és eclèctica, ja que, si bé es refereix a Andrònic com a *scismático, fementido,*[67] lloa les actituds devotes dels grecs quan, per exemple, donen almoines per als pobres i sol·liciten als monjos dels monestirs que preguin a Déu per allunyar els turcs, *remedios generales para todos los trabajos, con los cuales se aplaca la ira y se alcanza la misericordia de Dios.*[68]

En segon lloc, destaca l'afany d'imparcialitat i de rigor històric. Si bé es mostra favorable als catalans en moltes ocasions, no dubta a corregir Muntaner i altres historiadors espanyols quan aquests falten a la realitat. En nombroses ocasions reconeix el caràcter "apassionat" de Muntaner,[69] dóna la raó als cronistes bizantins quan els catalans s'excedeixen en els càstigs afligits als grecs[70] i corregeix Zurita quan aquest s'equivoca en qüestions toponímiques.[71] D'altra banda, no magnifica els càrrecs honorífics que els grecs donaren als catalans,[72] i reconeix l'existència de refranys i dites en contra dels catalans, fet que demostraria la mala imatge que aquests tenien entre els grecs.[73] Per tant, es pot afirmar que Montcada pretenia escriure una obra amb rigor històric; com ell mateix reconeix *para*

ñeros": Edward Gibbon, *Historia de la decadencia y ruina del Imperio Romano*, Madrid: Turner, vol. VIII, 1984, p. 33 (és una reproducció facsímil de l'edició de Barcelona de 1842, traduïda per J. Mor Fuentes). Aquesta interpretació de Gibbon es deu probablement a la seva manca de coneixement sobre la qüestió o bé als seus més que possibles prejudicis envers un historiador espanyol i catòlic. E. Fueter, *Histoire de l'Historiographie moderne*, París, 1914, p. 299. Així, en definitiva, mentre que per als historiadors anglesos i germànics (des de Gibbon a Fueter) se l'ha considerat un text menor, un apèndix barroc de l'obra del cronista medieval Ramon Muntaner, per als historiadors espanyols (Mateu Llopis, Cepeda Adán) es tracta d'una obra mestra, escrita amb un estil àgil i viu, a més de rigorosa i acurada. Sobre aquest punt, vegeu: Felipe Mateu y Llopis, *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, Barcelona, 1944, pp. 58-59; José Cepeda Adán, "La Historiografía", pp. 796-797. Segons la nostra opinió, i a causa d'una sèrie de factors que posteriorment seran analitzats, a l'obra de Montcada se li pot aplicar, malauradament, el tòpic segons el qual es tracta d'un text més citat que llegit.

[61] Així, "el mismo poder que Dios les entregó *(als catalans i aragonesos)* para castigar y oprimir tantas naciones, quiso que fuese el instrumento de su propio castigo". Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 2 v.

[62] No oblidem que esdeveniments com el setge de Malta (1565) i la batalla de Lepant (1571) encara devien estar presents en el moment en què Montcada escriu la seva obra.

[63] La dinastia dels Paleòlegs dirigí l'Imperi Bizantí entre el 1258 i el 1453 i, per tant, era la que governava quan els catalans i els aragonesos arribaren a Grècia.

[64] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 15 r.

[65] Es refereix a Andrònic II, el Vell, emperador bizantí entre 1282 i 1328.

[66] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 102 r.

[67] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 118 r.

[68] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 181 r.

[69] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 75 r: "puede ser que en esto Montaner ande algo apasionado".

[70] Així, per exemple, recorda i condemna que "en Éfeso dice Pachimerio que Roger y los catalanes hicieron notables crueldades para sacar dinero, cortando miembros, atormentando, degollando los desdichados griegos, y que en Metellin un hombre griego y principal, llamado Macrami, fue degollado porque prontamente no quiso dar cinco mil escudos que le pidieron: licencia militar y atrevimiento ordinario en gente de guerra mal diciplinada" (Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 42 r).

[71] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 168 v: "Çurita (...) recibió grande engaño...".

[72] Així, quan Roger de Flor és nomenat megaduc reconeix que era "dignidad grande de aquel imperio, pero no de las mayores" (Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 16 r).

[73] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 104 v. Sobre aquest tema, Eusebi Ayensa, "El record dels catalans...", pp. 56-58. Aquest número de *L'Avenç* inclou un dossier sobre l'estada dels catalans a Grècia (pp. 12-62).

que el que lo leyere pueda con claridad hacer juicio de lo que le pareciere más verdadero. [74]

Per últim, en tercer lloc, hem de dir que l'obra de Montcada s'inclou perfectament en l'univers mental i cultural del Barroc. Hi ha, és clar, l'estil, la redacció del text, però, sobretot, a l'obra hi abunden les reflexions escèptiques, amb un clar sentit moral: la fugacitat dels imperis, [75] la fragilitat i *inestabilidad de las cosas humanas*, [76] el mal comportament d'alguns prínceps, moguts per la vanitat, [77] la intrínseca maldat del gènere humà, constatable moltes ocasions en l'arrogància, [78] i, en definitiva, la idea que els temps passats van ser millors, fins i tot en "l'art de fer la guerra". [79] Aquests elements, juntament amb un caràcter moralista de la història (entesa com a *magistra vitae*), herència típica del tacitisme, [80] es poden copsar al llarg de tota l'obra.

En definitiva, encara que no disposem d'un estudi de conjunt que permeti situar Montcada en el context de la historiografia de la seva època, [81] creiem que, per aquests tres aspectes que hem analitzat, l'obra de Montcada és una destacada aportació de la historiografia barroca espanyola.

4. Conclusions

De la lectura d'algunes de les cartes i de la seva obra històrica més divulgada, podem extreure alguns perfils bàsics sobre qui va ser i com va tractar de viure don Francesc de Montcada. En primer lloc, un noble orgullós dels seus principis. D'aquí es pot entendre la seva passió per la història, que el porta a escriure una de les obres més típicament representatives de la historiografia espanyola del segle del Barroc. Francesc de Montcada és també un gran erudit. Sigui com sigui, la seva defensa de la noblesa va més enllà de qüestions estrictament erudites. Montcada viu i actua com a noble, i bona prova d'això és el seu tarannà prudent en l'actuació duta a terme com a diplomàtic i polític en temps difícils per a la Monarquia Catòlica. En qualsevol cas, l'existència d'una persona és sempre el fruit d'experiències vitals i intel·lectuals, i se'ns fa certament difícil (alhora que certament

[74] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 55 r.
[75] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 104 r.
[76] Francisco de Moncada, *Expedición...*, pp. 25 v, 159 r.
[77] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 29 v.
[78] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 174 v.
[79] Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. 18 r. Aquesta idea la trobem ja en els *Assaigs* de Montaigne mig segle abans (Michel de Montaigne, "L'heure des parlemens dangereuse" a *Oeuvres complètes*, Gallimard, 1962, pp. 29-31).
[80] Francisco Sanmartí, *Tácito en España*, p. 173.
[81] Samel Gili Gaya, "Introducción" a Francisco de Moncada, *Expedición...*, p. XXXII.

inútil) destriar el noble que tracta d'assumir amb resignació (però també amb orgull) les seves difícils tasques de la de l'erudit que s'emmiralla, ni que sigui tàcitament, en el Boeci que estoicament suporta un destí molt probablement immerescut.

Annex

Correspondència i documentació rellevant de i sobre Francesc de Montcada

A continuació es presenten una sèrie de cartes especialment rellevants sobre Francesc de Montcada. En alguns casos hem optat per seleccionar breus fragments per tal d'alleugerir-ne la lectura.

1. *BNE, ms. 2336, fol. 168. Madrid, 30 de desembre de 1622. Felip IV detalla les tasques que Montcada ha de fer a Catalunya.*

EL REY. Lo que vos don Francisco de Moncada, conde de Osona, habeis de hacer en Cataluña.

Vos estais informado muy particularmente de todo lo que ha pasado acerca del juramento del obispo de Barcelona, que he nombrado por virey de Cataluña, y de las réplicas que allá se han hecho, que aunque muestran que han sido nacidas del amor que me tienen, y con deseo de verme en aquel Principado, y yo así lo creo, todavía ha sido con tanto exceso, que justamente pudiera desde luego, sin esperar á mas instancias, proceder al castigo de los culpados; pero queriendo usar de todos los medios suaves con vasallos que tan leales me han sido, y que yo quiero y estimo tanto, y habiéndome tambien pedido el conde de Olivares, mi sumiller de corps y caballerizo mayor que suspenda el rigor hasta ver lo que resulta de una diligencia que quiere hacer por vuestro medio, he venido de buena gana en ello. Y así, os encargo que luego partais para la ciudad de Barcelona, sin deteneros un punto. Y por el camino iréis con la mayor diligencia que fuere posible, con color que vais á cosas vuestras y negocios de vuestra casa, sin que en ninguna manera se entienda que yo os envio ni que la jornada es por mi orden.

Llegada allá, procuraréis veros con la mayor disimulación que fuere posible con el obispo de Barcelona, y le diréis á lo que vais, encargándole tambien el secreto y dándole mi carta de creencia que le llevais, y os informaréis dél de todas las particularidades que conviniere tener entendidas, para encaminar el intento que se lleva. Y habiéndoos enterado bien del negocio y el estado que tiene, iréis encaminando la buena disposicion dél por los medios que con vuestra prudencia y celo á mi servicio, y la noticia que teneis de las cosas y humores de allá, tuviéredes por mas conveniente.

Los que acá han aparecido, son en primer lugar fijar la nobleza del Principado, y las villas y ciudades dél, y demás personas que sienten mal de la resistencia que ha habido, diciéndoles, si fuere menester, que habéis entendido acá cuán servido me hallo dellos y del celo y buena intención que han mostrado en esta ocasión, y todo lo demás que os pareciese conve-

niente, dando á las personas que os pareciese las cartas que llevais en esta sustancia del conde de Olivares.

Luego trataréis (habiendo entendido las personas que podrán ser á propósito para lo que se pretende, y que no estuvieren tambien afectadas al negocio) de reducirlas por los medios que tuviéredes por convenientes, diciéndoles particularmente la poca justicia que tienen en lo que pretenden, y que lo que se ha mandado es conforme á sus privilegios y á lo que mas conviene á mi servicio, y buen gobierno de aquel Principado. Á que he mirado y miro siempre, sin que por ningun caso quiera hacelles ningun perjuicio en la observancia de sus privilegios. (...)

Aunque he pensado en enviar alguno del consejo de Aragon para tratar del castigo de los culpados, no me he resuelto á ello por las razones que apunto al principio; pero será bien que sin que salga de vos ni de ningun ministro mio, corra esta voz allá, y vos os valdréis della, ó bien acreditándola si os pareciese conveniente, ó bien diciendo que no tiene fundamento, si así conveniere.

Luego que llegueis y tomeis noticia del estado de las cosas, me avisareis dello con correo expreso, procurándole despachar con toda disimulación; y en el discurso de la negociación haréis lo mismo con lo que se esperare della, y en acabándose, con lo que resultase, procurando que se gane todo el tiempo que se pudiere, pues llevais entendido que conviene la brevedad y no perder hora de tiempo, para que conforme á lo que me avisáredes, tome la resolucion mas conveniente. Todo lo demás que se puede ofrecer os lo remito para que con vuestra prudencia lo encamineis como lo tuviérades por mas conveniente; con que quedo seguro del buen suceso.

Madrid, á 30 de diciembre de 1622 años.

Yo el Rey.

2. *BNE, ms. 2336, fols. 133-134 ("Consulta sobre las encomiendas de órdenes militares en el reino de Aragón).*

(Montcada) hizo un señalado servicio a esta Corona, portándose con singular prudencia, como consta en vna carta de Juan Lorenzo de Villanueua, secretario de este Supremo, de 31 de enero de 1623 y otra de su padre el marqués don Gastón, de 11 de marzo del mismo año, donde refiere con quanta aprobación deste Supremo siruió en aquella jornada.

3. *BNE, ms. 7377, fol. 209. Barcelona, 26 de març de 1623. Esteve de Corbera argumenta l'existència d'Otger Cataló, i lamenta que a causa de la seva malaltia, no es pugui acomiadar de Francesc de Montcada com aquest mereix.*

A los 19 deste recebi la carta con que V.S. ha sido seruido honrarme. Y aunque desde el dia de San Matias me tenia en la cama una calentura y corrimiento que con su porfia me puso en cuydado, ha podido la merced de V.S. aliuiarla de suerte que siempre voy de mejora. Al señor Conde de Ossona no le vi mas que vna vez, y a tiempo que los accidentes penosos del mal, no dieron lugar al espacio con que le deseaua antes de tan larga ausencia. Son infinitas las obligaciones que le deuo, pero entre ellas estimo por sin igual el auer sido ocasion para que V.S. me fauoreciesse. La venida de Otger con los nueue Barones a la primera restauracion de Cataluña esta tan bien fundada, en obseruaciones y memorias antiguas, en la tradicion costantissima de tantos siglos, en varias Historias de hombres eruditos y curiosos que la refieren, en muchas conjeturas y razones eficacissimas, y en el epitafio que tuuo su sepultura en San Andres de Exalada, que sin faltar al respeto que se deue a la antiguedad, no se yo con que fundamentos pueden ponerle mala boz los que pretenden desacreditarla. Geronymo Çurita, como no tocaua a su nacion de quien principalmente escriuia, dexose lleuar de la opinion de Pedro Miguel Carbonell, que mal afecto a las diligencias de Tomic, dio en condenarle, sin mas razon que su antojo y temeridad, pues ni prueua lo que dize, ni mereçen tanta autoridad sus escritos, que ella sola baste a calificar su parecer. (...)

Quando la salud me de mas lugar, escriuire a V.S. Entretanto suplico a V.S. espere de mi reconocimiento la puntualidad obediencia que deue el mas obligado criado que sirue en casa de V.S.

Guardenos Dios a V.S. muy largos años con la felicidad y acrecentamientos que desseo.

Barcelona, 26 de Março (1623).

4. *Arxiu Simancas, lligall 2507. Barcelona, 17 de juny de 1623. Carta de Montcada a Felip IV, agraint que se'l nomeni per anar a Alemanya.*

La merced que V.M. me a hecho en mandarme que vaya a servir a V.M. en la embaxada ordinaria de Alemania, estimo como devo, assi por la honra que recibo tan desigual a lo que yo tengo servido, como por ser ocupación en que yo puedo continuar el servicio de V.M., pues el premio mayor de servir a V.M. que yo puedo desear, es tener mayores ocasiones de podello hacer, guarde Dios a V.M. como sus vasallos y criados hemos menester.

5. *BNE, ms. 1433, t. I, fol. 15. 6 de setembre de 1624. Fragment d'una carta de Montcada a Felip IV, sobre la falta de diners.*

Los electores sienten mucho que las mercedes de V.M. no se les paguen.

6. *Arxiu Medinaceli, lligall 79. Barbastre, 22 de gener de 1626. Fragment d'una carta d'Olivares a Montcada, sobre la mala salut del seu pare.*

Un azar muy grande llevamos en la jornada que es haver enfermado de la orina el señor marques de Aytona que nos tiene a todos con la pena y el cuidado que pudiera a V.S. si se hallara aquí; placerá a Dios que mejore, y si fuese servido de llevarle, sera el mayor consuelo de su falta sucederle V.S. en caudal y obligaciones para que todos le sirvamos. Hablo assi porque el apretón es grande y la constancia y prudencia de V.S. no haran mella sucesos naturales.

7. *Arxiu Medinaceli, lligall 79. Barbastre, 15 de febrer de 1626. Carta d'Olivares a Montcada en motiu de la mort del seu pare.*

No cogerá desapercebido a V.S. la nueva de que el señor Marqués esta en el cielo, si ha recivido V.S. mi carta en que le avisaba el cuidado con que nos tenia a todos la enfermedad de que murio, y lo cierto es que sin esta prevencion, el animo de V.S. se hallara constante a qualquier sucesso y mas a los que son tan naturales y para mayor bien de muertos y vivos. Confieso a V.S. que yo no acabara de consolarme de que el servicio de su Majestad aya perdido tan grande ayuda, tal amigo, y los amigos del Marques y su casa tan gran señor, sino sucediera V.S en todo, que tan aventajadamente sabe cumplir sus obligaciones. Seanle a V.S. muy para bien que se le acrecientan y sean para general consuelo de los que acompañamos a V.S. en el sentimiento de la soledad que nos hace el señor Marqués, y en el gozo de que está en el cielo quien assi trato de merecello, y de que nos queda V.S. para que le serivamos. Dios guarde a V.S. como desseo. De Valbastro, 15 de febrero de 1626.

8. *Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, fol. 12. Viena, 8 d'abril de 1626. Montcada a Olivares en motiu de la mort del seu pare.*

En perdida que he hecho en la muerte de mi Padre, que tenga Dios en el cielo, no podrá haver coça de mayor consuelo que la merced que V.E. con su carta de 15 de Febrero tuve siempre por cierto que Dios havia de llevar a mi padre. La sangre no a podido dejar de hacer su effecto. Yo no tengo que ofrecer a V.E. lo que por tantos titulos le devo, pero las obligaciones de servir a V.E. seran de aquí adelante mayores, pues a los que yo tenía se han añadido las de mi Padre.

Besso a V.E. las manos por la merced que nos ha hecho a mi y el conde mi hijo, en que tuviese cunplimiento la que su Majestad tenía hecha al Conde mi hijo, y estimo mucho que desde niño se vea obligado desta, para que con la hedad baya cada dia creciendo en el reconocimiento della, y de las obligaciones que mama en la leche, al servir de V.E. Guarde Dios...

9. *Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, fol. 13. Viena, 5 de juliol de 1626. Fragment de Montcada a Olivares, queixant-se del silenci d'aquest.*

Mil días ha que no tengo carta de V.E., y todo anda mal en el Imperio.

10. *Arxiu Medinaceli, lligall 79. Aranjuez, 24 de novembre de 1626. Carta d'Olivares a Montcada reconeixent la feina feta.*

Porque V.S. conozca que pierde en el amigo que tiene a los pies del Rey, envío a V.S. esa consulta y la merced que le he negociado del Rey. V.S. la calle hasta la ocasión, y conozca que ni muertos ni ausentes pierden conmigo quando están siruiendo al Rey con la acetación

que V.S.; y digo que pierde V.S. porque me juzgo por enterrado en vida y muy cerca de estallo en muerte. Hágase en todo la voluntad de Dios, y él guarde a V.S. como deseo. Aranjuez y noviembre 24.

11. *BNE, ms. 1434, t. II, fol 87. 23 d'agost de 1628. Montcada a Felip IV mostrant el seu cansament i desencís.*

Yo me hallo con arto desconsuelo de berme tan falto de medios con que ayudar al servicio de V.M. y ayudarme, que no puedo dejar de representar a V.M. que de cualquier otro que compare este puesto, quedara V.M. mas bien servido.

12. *BNE, ms. 1434, t. II, f. 98. 8 de novembre de 1628. Montcada agraeix a Felip IV que s'hagi acceptat el seu relleu.*

Por carta de 4 de octubre e bisto la merçed que V.M. me ha hecho en darme licencia para bolverme a España, haviendo nombrado al Marques de Mirabel para que sirva a V. Mag. en esta embajada, y yo quedo con el reconocimiento devido por tan singular favor.

13. *BNE, ms. 1434, t. II, f. 109. 21 de març de 1629. Montcada prega a Felip IV que s'afanyi amb la seva substitució.*

No puedo dejar de bolberme a hechar a los pies de V.M. suplicandole se sirva de tener por bien que use luego de la licencia que V.M. se a servido de darme, por que con la muerte de mi padre, de mi suegra, y con la ausençia, se ba acabando mi casa y faltandome los medios de continuar en el serviçio de V.M. y pues V.M. se ha servido de ymbiarme para las negoçiaciones de taca tan utiles y grandes sujetos, juzgo por poco neçesaria mi asistencia aquí después de haverles dado las noticias que tengo. Guarde Dios...

14. *BNE, ms. 1435, t. III, f. 94. Madrid, 16 de maig de 1629. Felip IV decideix mantenir en el càrrec a Montcada.*

Poder que Su Majestad da al Sr. Marques de Aytona, mi señor, para que pueda asentar con el Emperador y los Príncipes de Alemania las Ligas y Confederaciones que le pareciese, hecho en Madrid a 16 de mayo de 1629.

15. *BNE, ms. 1435, t. III, fol 106. Madrid, 6 de juliol de 1629. Felip IV manifesta la seva preocupació sobre l'estat de la Monarquia a Alemanya.*

Hasta que estén acauados los negocios que corren al presente, de que tan enterado estáis, conbiene y os encargo que os detengáis en esta corte.

16. *Biblioteca Reial de Brusel·les, ms. 16147-16148, ff. 44-45. Brussel·les, 13 de novembre de 1629. Després de la contraordre de prendre el govern de Milà, Montcada arriba a Brussel·les i escriu a Olivares.*

Antcayer llegue a este lugar y aunque la brevedad conque S.A. despacha este Correo, me pudiere escussar de escribir a V.E. sobre las materias de acá, no he querido perder una hora de tiempo en dar cuenta a V.E. de lo que entiendo. Señor, yo estaba muy contento viendome libre de la flema y reposo de los Alemanes y del descuydo conque tratan sus cossas, pero hallo aquí lo mismo porque ha tres dias que el Marqués de Mirabel y yo llegamos aquí y S.A. entiende que tardara otros dos en darnos audiencia porque dizen que en la pieza donde suele darla, se estan mudando unos naderos conque yo no se hasta aora lo que he de hazer, ni en que he de servir a Su Magd., pudiendo S.A. havernos dado audiencia en qualquier otra parte, porque no solo los dias pero las horas son precissas en esta ocasión...

17. *Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, ff. 77-79. 18 de febrer de 1631. Montcada, al capdavant de l'Armada, mostra la seva desesperació a Olivares sobre la situació del seu patrimoni.*

Señor, la merced que S.M. y V.E. me han hecho en el cargo de General de la Armada es muy grande y de igual estimacion para mi. Dios guarde a S.M. y a V.E mil años. Pero viniendo esta merced con la limitazión y cercenadura que viene de los diezmos de las pressas, suplico a V.E. me de licencia para que le represente mis interesses, porque tratándosse de que yo con mi mujer y cassa me destierre para muchos años de España, y desampare mi hacienda y vasallos, parientes y amigos, juzgo por necessidad precissa el hacerlo.

Yo, señor, me hallo con mi hacienda muy empeñado, no por mi, sino por mis aguelos, y aunque yo no estava obligado a pagar sus deudas, el hallarme fuera de España cuando murio mi padre y mi suegra, de quien heredamos mi hijo y yo, lo ha puesto en tal desorden que no me atrevo a decir a V.E. la estimacion de mi perdida, y para que V.E. vea que me ha tocado en lo vivo, le aseguro que está puesto en duda el cassamiento de mi hija con el marques de Tavara por no tener con que asegurarla el dote, por falta de persona que desembarace mis cossas en España y no hallarme yo en ella, pues señor, si mi hacienda se ha puesto en tan miserable estado como el que represento a V.E. por mi larga ausencia de mi cassa, y della se la siguen este y otros muchos daños y menos cavos, no se me devieran quitar los diezmos, que es lo que pudiera recompensarlos, y aunque esta recompensa fuera mayor que la perdida, no deben andar tan medidos los Principes con quien les sirbe con satisfaccion; fuera de que ya con la Paz de Inglaterra, sera estos emolumentos la mitad menos...

18. *BNE, ms. 1437, t. V, fol. 72. Madrid, 4 d'octubre de 1632. Felip IV denega el retorn de Montcada a Espanya.*

En una de buestras cartas me pedis licencia para poder veniros y siendo esto en ocasión que tanto se nezesita de vuestra presencia hay, creo que lo habreis mirado mexor.

19. *BNE, ms. 1436, t. IV, ff. 114-115. Tirlimont, 26 de novembre de 1632. Felip IV ha nomenat Montcada Majordom Major de l'Infant-Cardenal Fernando, i aquest ho agraeix.*

La merced y Honra con que V.M. se a servido de hacerme en mandarme que sirva de mayordomo mayor al Señor Infante Don Fernando es de las mayores que yo podía esperar, y el encargarme V.M. el gobierno destas armas entre tanto biene el Duque de Feria, muy conforme a lo que yo deseo, ocuparme en lo que mas riesgo y peligro tiene en el servicio de V.M. y el dexar el Cargo de la Armada, en la forma que V.M. me ordena, lo hare con mucho gusto pues igualmente estimare lo que V.M. me diere o me quitare, por que siempre entendere que lo que V.M. dispone es lo que combiene a su servicio...

20. *Biblioteca Reial de Brussel·les, ms. 16147-16148, fol. 139-140. 29 de desembre de 1633. Montcada es lamenta a Olivares del mal estat de la Monarquia.*

V.E. se sirva de disculpa esta mi melancolía que quiza deve ser la caussa de que mi entender sea este. Ya tenemos perdida cassi toda Alemania, Lorena y la mitad de estos Payses y assi no es mucho que se crea lo que se vee. La nacion española poco persuadida del peligro en que nos hallamos, tratando mas de sus comodidades que de volver a restaurar por el trabajo y fatiga las glorias passadas, quedandonos solo el odio de todas las naciones, hallandonos sin el poder y reputacion con que les soliamos resistir. Si V.E. jusga por conveniente que a los Puertos de Mar se vayan embiando españoles, y que de aquí se envíen capitanes para que los levanten, y que esto corra por los cuydados de los oficios de aca, se podran enviar comissarios para que los vayan reciviendo y galeones para que los traigan...

21. *Arxiu Medinaceli, lligall 88. Madrid, 19 de setembre de 1635. Decret de Felip IV sobre la mort de Montcada.*

En consideración de los señalados servicios del Marques de Aytona, hechos a mi Corona y particularmente en Flandes, con reputacion de mis armas, y en muestra de agradecimiento de que me han sido acceptos, entre otras mercedes le he hecho al Marques su hijo, de todos los officios y cossas que el Marques su Padre tenia en la Corona de Aragon y de tres mil ducados de renta consignados con calidad de salario en las Receptas de la Corona de Aragon, mientras no llegare a gozar cinco mil escudos de los ocho mil que señalo cada año para pagar las deudas del Marques su Padre, en las Presas de la Armada de Dunquerque o en las provisiones generales hasta haverlas pagado, los quales dichos cinco mil escudos le han de cessar luego, como tenga effecto la futura sucesión de una encomienda de cinco o seys mil ducados de renta, de que tambien le he hecho merced para que la goze con la de Calatrava que oy posee, y sino huviere entrado el dicho Marques en la encomienda, estando pagadas las deudas de su Padre y no llegare el casso de haversele de pagar los dichos cinco mil escudos, ha de cobrar los tres mil ducados que con calidad de salario se le consignan en la Corona de Aragon. Y assi mismo es mi voluntad que se den al Marques por essa via quantas moratorias fue-

ran necesarias y se pudieran negociar y resolver con siguridad de conciencia y para todo se daran los despachos necesarios...

22. *Carta de condol de Felip IV als fills de Montcada (José Gómez de Porres,* Continuación de la Cataluña Ilustrada de Corbera, *Nàpols, 1678, p. 435).*

La muerte del marqués de Aytona me a causado gran dolor y justo sentimiento, pues he perdido en él un Ministro de muchas prendas y tal que no veo oi otro que le iguale; y oblígame a sentir más su falta el haberse encargado de servirme en Flandes quando todos lo rehusaron y el hauer abandonado totalmente por mi servicio sus hijos y su hacienda sin tratar de más que de servirme con fidelidad, desvelo y amor. Lo que a mí me toca es gratificar esto como lo haré luego con larga mano, pues quiero que vea el mundo que sé premiar a quien me sabe servir como el Marqués, que Dios perdone.

23. *Carta de condol de Felip IV als fills de Montcada (José Gómez de Porres,* Continuación de la Cataluña Ilustrada de Corbera, *Nàpols, 1678, p. 435).*

Estas mercedes hago al Marqués por lo mucho y bien que me sirvió y porque a nada que le mandé me replicó, obedeciéndome con obediencia ciega hasta en la profesión de que no tenía experiencia, haciéndome en ella tales servicios, que más de dos veces puedo agradecer a su memoria el no haberse perdido eternamente los Estados de Flandes: y habiendo por mi voluntad dejado de ir a gobernar a Milán por ser gobernador en Flandes, llegándole la orden de ir a aquellos Estados el día antes que había de partir para Milán, y porque en todas estas ocasiones y en quantas le ocupé, jamás dificultó, capituló, ni pidió nada, ni en ocasión ninguna ni de jornada ni de servicio me pidió ayuda de costa ni otra merced ninguna, siendo sus servicios tales y teniendo la necesidad que tubo, pues no pudo mandar hacer decir más de tres mil misas, y yo he mandado decirle más.

ELS MEMBRES DE L'ORDE DE MONTESA DURANT EL GOVERN DELS PRIMERS ADMINISTRADORS PERPETUS (1592-1665) *

Josep Cerdà i Ballester

Resum: En 1592, Felip II va aconseguir completar la incorporació de les ordes militars amb la de l'orde valenciana de Montesa. Finalitzava així un llarg procés, iniciat pels Reis Catòlics i que sols va acabar després de cent anys. No obstant, Montesa gaudia d'un estatut jurídic privilegiat i d'unes característiques peculiars, afavorit pels furs del regne de València, que li conferien una certa singularitat. Els abusos del darrer mestre de l'Orde en la concessió d'hàbits, la instrumentalització de les mercès per part de l'*Administrador Perpetuo*, el número de membres i la seua procedència geogràfica i social s'analitzaran ací de forma esquemàtica, a fi de poder aprofundir en aquests aspectes en un futur.

Paraules clau: Església catòlica, Ordes militars, Orde de Montesa, Institucions, Consell d'ordes militars, Cavallers i religiosos, Govern, Edat Moderna.

Abstract: In 1592, Felipe II was able to complete the incorporation of military orders with the Valencian order of Montesa. Thus, a long process, initiated by the Catholic Kings, finished after one hundred years. However, Montesa enjoyed a privileged legal status and special characteristics, favoured by the charter of the kingdom of Valencia, which conferred a certain singularity to the village. The abuses of the last *maestre* of the order in the concession of habits, the control of graces on the part of the *Administrador Perpetuo*, the number of social members and their geographic origin will be analysed here in a brief or schematic way, in order to study these aspects in the future.

Key words: Catholic Church, Military orders, Order of Montesa, Institutions, Consejo de Órdenes Militares, Knights & monks, Government, Early modern History.

En morir el darrer mestre de l'orde de Montesa, Pedro Luis Galcerán de Borja el 20 de març de 1592, el virrei de València, marqués d'Aitona va enviar al castell-convent de Montesa un oïdor de l'Audiència a fi d'evitar que els montesians elegiren nou Mestre i per a exigir el compliment de la butlla de la incorporació a la Corona. [1] Alhora, el virrei escriví a Madrid durant

* Aquest article resumeix, de forma aproximada, el treball que vam presentar el 9 de desembre de 2004 al Departament d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València per a l'obtenció del DEA.

[1] Malgrat que la butlla es va lliurar en 1587, no va tindre efectes fins que va morir el mestre Borja. Dóna compte de les vicissituds fins aconseguir el document Fernando Andrés

Estudis, 31, 2005, pp. 161-195.